

ФАСИЛІТАТИВНА ТА ОЦІНОЧНА МЕДІАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ

КАНДИБА Євгеній Станіславович - аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету

УДК 347.965.42

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2022.3.42>

У статті досліджено еволюцію моделей медіації від фасилітативного до оціночного підходу як відображення розвитку інституту альтернативного вирішення спорів. На основі аналізу наукових джерел розкрито історичний контекст формування фасилітативної медіації, яка зародилась у 1960-1970-х роках і характеризується структурованим сприянням діалогу між сторонами без директивного втручання посередника. Визначено ключові особливості фасилітативної моделі, зокрема зосередження на виявленні інтересів сторін, проведенні спільних сесій та забезпеченні повної автономії сторін у прийнятті рішень.

Систематизовано переваги фасилітативної медіації, серед яких: стимулювання креативного підходу до вирішення проблем, можливість раннього застосування до ескалації конфлікту, опрацювання глибинних причин розбіжностей та розвиток у сторін навичок самостійного врегулювання майбутніх конфліктів. Одночасно встановлено обмеження цієї моделі, пов'язані з тривалістю процедури та зниженням ефективності за наявності дисбалансу сил між сторонами або в умовах недостатньої залученості учасників.

Розкрито специфіку оціночної медіації як підходу, що фокусується на аналізі конкретних спірних питань з правової або технічної перспективи. Висвітлено процедурні особливості оціночної медіації, зокрема проведення окремих зустрічей зі сторонами для критичного аналізу їхніх аргументів.

Виявлено переваги оціночної моделі, такі як: використання об'єктивних критеріїв для

забезпечення прозорості процесу, допомога сторонам у критичному перегляді їхніх позицій відповідно до галузевих стандартів, створення легітимної основи для обґрунтування прийнятих рішень. Розглянуто недоліки оціночної медіації, серед яких: можливе обмеження автономії сторін, ризик виникнення відчуття упередженості медіатора, звуження простору для креативних рішень, зниження ефективності в конфліктах з емоційною складовою.

Проаналізовано практичне застосування обох моделей в українському контексті, зокрема в діяльності Українського центру медіації та Інституту миру і порозуміння. Визначено сфери ефективного застосування фасилітативного підходу (шкільні конфлікти, спори між малими підприємствами, сімейні конфлікти) та оціночної медіації (складні комерційні спори, конфлікти за участю державних органів).

Ключові слова: медіація, фасилітативна медіація, оціночна медіація, медіаційна процедура, моделі медіації, переговорний процес.

Постановка проблеми

Інтеграція інституту медіації до правової системи України актуалізує потребу в науковому осмисленні різноманітних підходів та моделей медіаційної практики. З прийняттям Закону України «Про медіацію» у 2021 році створено нормативне підґрунтя для розвитку альтернативних способів вирішення спорів, однак теоретичне розуміння методологічних засад

різних моделей медіації залишається недостатньо дослідженим. Особливого значення набуває аналіз класичних підходів – фасилітативної та оціночної медіації, які становлять методологічну основу сучасної медіаційної діяльності.

Проблематика полягає у необхідності визначення сфер оптимального застосування кожної з цих моделей, виявлення їхніх переваг і обмежень у контексті вітчизняної правової культури та соціальних реалій. Дилема між невтручанням у зміст рішення (фасилітативний підхід) та наданням експертної оцінки (оціночний підхід) відображає фундаментальні питання щодо ролі посередника, ступеня його впливу на процес та результат медіації, а також балансу між самовизначенням сторін і потребою в професійній експертизі.

Практична значущість цієї проблеми зумовлена необхідністю методологічного забезпечення діяльності медіаторів, які розпочинають практику в умовах новоствореного правового поля. Теоретичне обґрунтування діапазону застосування різних моделей медіації сприятиме підвищенню ефективності медіаційних процедур та формуванню професійних стандартів у цій сфері. Крім того, розуміння специфіки кожної моделі є важливим для розвитку системи підготовки медіаторів та інформування потенційних користувачів медіаційних послуг про можливі формати вирішення їхніх спорів.

Стан дослідження проблематики

Теоретичні та практичні аспекти моделей медіації досліджувались як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили Z. Zumeta, G. Clayton, S. Weber, L. Heng та інші, які аналізували особливості фасилітативної та оціночної медіації, їх переваги, недоліки та сфери застосування. Українські вчені також звертались до цієї тематики в контексті розвитку альтернативних способів вирішення спорів та впровадження медіації в національну правову систему.

Попри наявні наукові розвідки, подальші дослідження залишаються акту-

альними з кількох причин. По-перше, практичне застосування різних моделей медіації в українському правовому та соціокультурному контексті потребує більш ґрунтовного аналізу, особливо після прийняття Закону України «Про медіацію». По-друге, недостатньо вивченими залишаються питання ефективності кожної з моделей у різних категоріях спорів, що виникають у вітчизняній практиці. По-третє, потребують додаткового дослідження можливості інтеграції елементів фасилітативного та оціночного підходів відповідно до специфіки конфлікту та потреб сторін. Розв'язання цих питань сприятиме розвитку теоретичного підґрунтя медіаційної практики та підвищенню якості послуг альтернативного вирішення спорів в Україні.

Виклад основного матеріалу

За спостереженнями Z. Zumeta, фасилітативна медіація зародилася у 1960–1970-х роках як єдина на той час модель посередництва у вирішенні конфліктів [1]. Її фундаментальною характеристикою є структуроване сприяння діалогу між сторонами, спрямоване на досягнення взаємоприйняттого рішення без директивного втручання посередника.

Фасилітативний медіатор виконує роль організатора процесу, який ставить уточнювальні запитання, сприяє визнанню позицій сторін та їх нормалізації, працює над виявленням інтересів, що лежать в основі заявлених позицій, та допомагає сторонам аналізувати можливі варіанти врегулювання. Принципово важливим аспектом цієї моделі є утримання медіатора від надання рекомендацій, висловлення оцінок чи прогнозування судових перспектив справи. Медіатор контролює процедуру, але відповідальність за змістовне рішення повністю належить сторонам конфлікту.

Процедурно фасилітативна медіація зосереджується на проведенні спільних сесій, хоча й не виключає окремих зустрічей (кокусів) за потреби. Історично цей підхід сформувався в умовах діяльності волонтерських центрів врегулювання спорів, коли посередники зазвичай не мали

спеціалізованої експертизи у предметній сфері, а юридичні представники сторін часто не залучалися до процесу [1]. Проте сьогодні фасилітативна медіація широко застосовується професійними медіаторами різного рівня підготовки, що свідчить про її адаптивність до сучасних умов.

Аналізуючи практичний досвід застосування фасилітативної медіації, можна виокремити її суттєві переваги. По-перше, вона сприяє більшій креативності у розв'язанні проблем порівняно з оціночним підходом, оскільки не обмежує сторони рамками правових чи галузевих стандартів. По-друге, ця модель дозволяє розпочати процес на ранніх етапах конфлікту, до того як сторони займуть жорсткі позиції та понесуть значні витрати. По-третє, вона створює простір для обговорення складних тем, що допомагає розв'язати глибинні причини конфлікту, а не лише симптоматичні прояви. По-четверте, учасники мають можливість набути навички, корисні для самостійного врегулювання майбутніх конфліктів [2].

Водночас фасилітативна медіація має певні обмеження. Зокрема, вона може бути довготривалою, оскільки зосереджується на комплексному аналізі проблем, а не лише на вирішенні конкретних спірних питань. Крім того, її ефективність може знижуватися у ситуаціях значного дисбалансу сил між сторонами або коли один з учасників не готовий щиро залучатися до процесу [3].

На відміну від фасилітативної моделі, оціночна медіація, як відзначає G. Clayton, фокусується на аналізі конкретних проблем, що стали причиною конфлікту, з точки зору їх правової або технічної обґрунтованості [6]. Медіатор у цій моделі надає професійну оцінку позицій сторін, аналізує їх відповідність нормативним стандартам та може висловлювати думку щодо ймовірних результатів у разі судового розгляду справи.

Процедурно оціночна медіація часто розпочинається зі спільного засідання, де сторони або їхні юридичні представники презентують свої позиції, після чого медіатор проводить окремі зустрічі з кожною зі

сторін. На цих зустрічах медіатор здійснює критичний аналіз аргументів, вказуючи на слабкі місця і створюючи реалістичне уявлення про перспективи справи. Оціночні медіатори зазвичай мають спеціалізовану підготовку та досвід у відповідній галузі, часто це практикуючі юристи [6].

Ця модель широко застосовується у комерційних та договірних спорах, де немає тривалих відносин між сторонами і ключовим є пошук компромісного рішення в рамках правового поля. Водночас вона може бути менш ефективною у конфліктах, пов'язаних із стосунками, зокрема на робочому місці, у громаді або при вирішенні скарг, де критично важливою є безпосередня комунікація між сторонами [7].

Оціночна медіація має низку переваг, що роблять її цінним інструментом у певних типах спорів. Вона ґрунтується на об'єктивних критеріях та нормативних стандартах, що забезпечує прозорість та аргументованість процесу. Це допомагає сторонам критично переглянути свої позиції та очікування відповідно до галузевих нормативів, запобігаючи необґрунтованим вимогам. Крім того, така медіація створює легітимну основу для обґрунтування прийнятих рішень, що особливо важливо коли сторони представлені агентами, які мають звітувати перед керівництвом або іншими зацікавленими особами [8].

Водночас оціночній медіації притаманні й певні недоліки. Вона може обмежувати автономію сторін у процесі врегулювання, оскільки медіатор бере на себе активну роль в оцінці ситуації. Це може призвести до зниження відповідальності сторін за прийняття рішень та можливого відчуття упередженості медіатора. Крім того, акцент на правовій оцінці може обмежувати креативність у пошуку рішень та зменшувати ефективність у випадках, коли конфлікт має значну емоційну складову або важливим аспектом є відновлення стосунків між сторонами.

В українському контексті обидві моделі медіації знаходять своє застосування залежно від характеру спору та інституційного середовища. Фасилітативна медіація активно використовується такими орга-

нізаціями як Український центр медіації при Києво-Могилянській Бізнес-Школі [4] та Інститут миру і порозуміння [5].

Фасилітативний підхід демонструє ефективність у вирішенні конфліктів між учнями в рамках програм Шкільних служб порозуміння, де він сприяє формуванню навичок комунікації та досягненню примирення без примусу. У комерційному секторі цей підхід застосовується для врегулювання спорів між малими підприємствами, які прагнуть уникнути судових витрат. У сімейних справах, особливо щодо питань спільної опіки над дітьми, фасилітативна медіація створює менш травматичний досвід для сторін порівняно з судовими рішеннями.

Оціночна медіація, зі свого боку, знаходить застосування у більш складних комерційних спорах, особливо коли сторони представлені юристами та існує потреба в експертній оцінці технічних або правових аспектів справи. Ця модель також може бути ефективною у спорах із органами державної влади, де важливим є аналіз відповідності дій сторін нормативним вимогам.

Висновки

Аналіз фасилітативної та оціночної моделей медіації демонструє, що кожна з них має свої сильні сторони та обмеження, а їх ефективність значною мірою залежить від контексту спору, потреб сторін та компетенцій медіатора. Важливо розглядати ці моделі не як взаємовиключні, а як комплементарні підходи, які можуть доповнювати один одного залежно від стадії конфлікту та його особливостей.

Фасилітативна медіація, попри свою історичну первинність, зберігає актуальність у сучасному світі завдяки фокусу на добровільному діалозі, розкритті глибинних інтересів та самовизначенні сторін. Оціночна медіація, розвинувшись пізніше, збагатила інструментарій альтернативного вирішення спорів можливостями експертної оцінки та аналізу в рамках нормативних стандартів.

Література

1. Zumeta Z. Styles of Mediation: Facilitative, Evaluative, and Transformative Mediation. *Mediate : website*. URL : <https://mediate.com/styles-of-mediation-facilitative-evaluative-and-transformative-mediation>
2. Facilitative Mediation: A Good Model for Many Types of Conflicts. *WAG. LAW and MEDIATION : website*. URL : <https://www.brendawaugh.com/blog/2019/7/29/facilitative-mediation-a-good-model-for-many-types-of-conflicts>
3. Weber S. The Pros and Cons of the Different Styles of Mediation. *WEBER : website*. URL : <https://weberdisputeresolution.com/2023/02/styles-of-mediation/>
4. Місія і задачі Центру. *Український центр медіації та переговорів : вебсайт*. URL : surl.li/revmba/
5. Напрями нашої діяльності. *Інститут миру і порозуміння : website*. URL : <https://imip.org.ua/>
6. Clayton G. *Mediation Models: What is Best?* *Mediate : website*. URL : <https://mediate.com/mediation-models-what-is-best/>
7. Models of Mediation. *Steve Hindmarsh : website*. URL : <https://www.stevehindmarsh.co.uk/help-and-advice/models-of-mediation/>
8. Heng L. *Benefits and Drawbacks of Evaluative Mediation*. *Linked : website*. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/drawbacks-benefits-evaluative-mediation-linda-heng-ymkqc>

SUMMARY

This article examines the evolution of mediation models from the facilitative to the evaluative approach, reflecting the development of the institution of alternative dispute resolution. Based on an analysis of scholarly sources, the historical context of facilitative mediation is explored. This model emerged in the 1960s–1970s and is characterized by structured facilitation of dialogue between parties without directive intervention by the mediator. The key features of the facilitative model are identified, including a focus on uncovering the parties' interests, conducting joint sessions, and ensuring full autonomy in decision-making.

The advantages of facilitative mediation are systematized, among them: fostering a creative approach to problem-solving, enabling early intervention before conflict escalation, addressing underlying causes of disputes, and developing parties' skills in independently resolving future conflicts. At the same time, the study highlights limitations of this model, such as the length of the process and reduced effectiveness in cases of power imbalances between the parties or insufficient engagement of participants.

The study further explores the specifics of evaluative mediation as an approach that focuses on analyzing disputed issues from a legal or

technical perspective. The procedural aspects of evaluative mediation are outlined, particularly the practice of holding separate meetings with parties to critically assess their arguments.

The identified advantages of the evaluative model include: the use of objective criteria to ensure process transparency, assisting parties in critically reassessing their positions in line with industry standards, and providing a legitimate basis for justifying decisions. However, the study also considers the drawbacks of evaluative mediation, such as the potential limitation of party autonomy, the risk of perceived mediator bias, a reduced scope for creative solutions, and lower effectiveness in emotionally charged conflicts.

The practical application of both models in the Ukrainian context is analysed, with particular attention to the activities of the Ukrainian Mediation Centre and the Institute of Peace and Understanding. The study identifies areas where the facilitative approach is most effective (e.g., school conflicts, disputes between small businesses, and family conflicts) and where evaluative mediation is more applicable (e.g., complex commercial disputes and conflicts involving state authorities).

Keywords: mediation, facilitative mediation, evaluative mediation, mediation procedure, mediation models, negotiation process.